

VERSLAG Raad

Vergadering:	653 ^e (432 ^e openbare) raadsvergadering
Datum en tijd:	16 maart 2007
Plaats	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig de leden:	Constandse, Van Duyne, Gortzak, Goudswaard, Grapperhaus, Hartveld, Hermans, Van Houdt, Jongorius, Kamminga, Van Kessel, Linschoten, Paas, Rompa, Snoey, Van Straalen, Teulings, Verhoeven, Vliedhart, Weurding, Wind
Voorzitter	Rinnooy Kan
Secretariaat:	Timmerhuis, Riemens en Van Riel (commissiesecretarissen), Nuijens en Rietbroek (notulisten)
Afwezig de leden:	Bovens, Brinkman, Van Haaster, Van der Kolk, Ploegman, Rijnierse, Wientjes, Wilke, Witteveen, Van der Wyck
Aanwezig de plaatsvervangende leden	Bloemarts, Boot, Van den Braak, Hoogervorst, De Jager, Van Rooy, Swank, Tasma, Van Woudenberg

6. Verklaring bij 50 jaar Verdrag van Rome (R/2558)

De *voorzitter* merkt over deze Verklaring op dat de bedoeling is om deze uit te geven ter gelegenheid van de viering van het 50-jarige Verdrag van Rome. Deze figuur, een Verklaring vanwege de SER, is eigenlijk vrij bijzonder. Wellicht kunnen sommigen van de in deze vergadering aanwezige personen zich eerdere voorbeelden voor de geest halen, maar spreker zelf kan dit niet.

Dit is geen advies, en ook geen ongevraagd advies, maar spreker merkt op dat dit misschien kan worden gezien als een gezamenlijke hartenkreet. Hij is van mening dat hiervoor alle aanleiding is.

Spreker is blij dat voor deze insteek steun is gevonden bij werkgevers, werknemers en kroonleden. Sommigen zijn hierbij van meet af aan nauw betrokken geweest. De Commissie ISEA heeft het voortouw genomen en geconstateerd dat er alle reden is om bij gelegenheid van dit 50-jarig moment iets te laten blijken van de bezorgdheid over de manier waarop Europa de afgelopen jaren in Nederland in beeld is gekomen, en van de nadrukkelijke wens om dit verbeterd te zien. Belangrijk is dat dit debat binnen Nederland weer op een behoorlijk niveau kan worden gebracht en, in het verlengde daarvan, Nederland in Europa zelf in beeld komt als betrokken participant. Deze beeldvorming is de afgelopen jaren wezenlijk verslechterd en dit is uiteindelijk voor eenieder een treurige zaak.

Spreker constateert dat het trackrecord van de SER waar het gaat over de Europese discussie indrukwekkend is. In de Verklaring kan worden gelezen dat er in de loop van de tijd zo'n 200 adviezen zijn uitgebracht. Sommige hiervan zijn, denkt spreker, oprecht baanbrekend, alle zijn constructief en ondersteunend. Eigenlijk zijn alle adviezen ervan

doordrongen dat Europa voor Nederland een onlosmakelijk en onmisbaar deel van de eigen sociaal-economische toekomst vormt en in die zin sympathie en steun verdient.

Spreker hoopt dat deze discussie en de Verklaring ertoe kan bijdragen dat dit onderwerp zijn plaats herwint in het maatschappelijke en politieke debat. Hij is van mening dat men hier allen wel bij vaart.

Europa is nog niet af, dat weet eenieder. Er is nog veel werk te verzetten. Dit kan alleen in een goede toonzetting gebeuren, als dit vanuit organisaties zoals de SER van harte ondersteund en onderbouwd wordt. Spreker hoopt dat het debat dat men nu met elkaar gaat voeren hieraan een wezenlijke bijdrage zal leveren.

Spreker wijst op de Verklaring die voorligt. Hij geeft de aanwezigen gelegenheid hierop commentaar te leveren.

De heer ***Van den Braak*** veronderstelt dat veel van de in deze vergadering aanwezige personen nog wel zullen weten dat – ergens midden in de jaren zestig – door één van de toenmalige lidstaten van de Europese Economische Gemeenschap de politiek van de lege stoel is gevoerd. Ook achter spreker staat nu een lege stoel maar dit is niet politiek symbolisch, in tegendeel. Spreker verontschuldigt de heer Wientjes die een goede reden heeft om als vice-voorzitter een vergadering van de SER te missen. Hij neemt, juist vandaag, actief deel aan het Jaarcongres van de Europese werkgeversfederatie ‘Business Europe’. Het is niet toevallig dat dit congres daar vandaag wordt gehouden. Ook dat congres in Brussel, waarbij ongeveer 2000 mensen aanwezig zijn, staat in het teken van 50 jaar Europese Unie. Het debat zal mede worden gevoerd aan de hand van een Verklaring die ‘Business Europe’ al iets eerder officieel heeft vastgesteld naar aanleiding van het 50-jarig bestaan van de EU. Spreker heeft deze Verklaring bij zich en hij overhandigt deze – ook in relatie tot de lege stoel – symbolisch aan de voorzitter en de andere vice-voorzitter van de SER. Samen, in de geest van het nieuwe kabinet, kunnen zij deze dan lezen. Hij verzoekt een afdruk hiervan te doen toekomen aan alle leden van de raad die daarvoor belangstelling hebben.

Vervolgens komt spreker terug op de Verklaring van de SER.

Om met de deur in huis te vallen en hierover geen onduidelijkheid en onzekerheid te laten bestaan, zegt spreker dat over de ontwerpverklaring met de achterban is gesproken. In de achterban was, vanuit een zeer positieve grondhouding, het overheersende gevoel dat de tekst misschien zelfs nog wat stelliger pro Europees had kunnen worden geformuleerd, zonder al te veel reserves. Spreker merkt op dat men vond dat in de tekst her en der te veel wordt gesproken over een debat dat nog moet plaatsvinden. Hij is het ermee eens dat moet worden gedebatteerd, dit wordt ook hier gedaan. Maar, zeker met betrekking tot het nieuwe kabinet moet een positie worden bepaald. Na twee jaar van rust kan men hier niet onderuit. In die zin hadden de formuleringen wat steviger gekund. Dit neemt echter niet weg dat de geest van de Verklaring volstrekt helder is en ook in de geest is van de SER, kijkend naar de 200 adviezen die zijn uitgebracht. Door de ondernemersleden van de SER zal hiermee dan ook van harte en volledig worden ingestemd.

Spreker wijst op enige algemene observaties rondom het thema Europa. Het past in een lange traditie van de SER. De raad heeft zich vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw steeds ten gunste van integratie van Europa uitgesproken ten behoeve van vrede,

stabiliteit en welvaart. Een integratie die zich primair op economisch maar later ook op andere terreinen toenemend zou voltrekken. Gezegd zou kunnen worden dat niet alleen het nieuwe kabinet maar ook de SER de verdiensten van de jaren vijftig, die sinds de jaren zestig door de nieuwe generatie steevast enkel als muf, gezapig, gezagsgetrouw etc. werden afgeschilderd, opnieuw heeft ontdekt!

Ook de bijlage bij de Verklaring maakt duidelijk hoe intensief de SER zich betrokken heeft geweten bij de ontwikkeling van de EEG, zoals deze toen heette en die vanaf het Verdrag van Maastricht van 1992 de Europese Unie is geworden. Dat jaartal, 1992, roept meteen een cruciaal advies van de SER in herinnering, het zogenaamde COV-advies: *Convergentie en Overlegeconomie*. Degenen die hierbij waren betrokken, weten nog wel dat men toen – rond 1992 – even niet meer helemaal wist of, en zo ja hoe, verder moest worden gegaan met de overlegeconomie in een globaliserende wereld waar de grote waarde van de markteconomie na het einde van het communisme onbetwist werd. Maar, in dat advies zijn nieuwe, moderne wegen ontwikkeld voor het centrale overleg in zijn vele gedaantes (SER, Stichting van de Arbeid, tripartiet overleg), waarvan het succes nadien groter was dan toen kon worden vermoed.

De toenmalige voorzitter van het VNO noemde dat advies, in de vergadering waarin dit werd vastgesteld, met een terechte zij het wellicht wat lugubere knipoog: *'de moeder van alle adviezen'*. Spreker wil die uitspraak van de toenmalige voorzitter van het VNO graag, na precies 15 jaar, nog eenmaal in de herinnering terugroepen!

Maar samenwerking gaat niet altijd van een leien dakje. Dat heeft men in de Nederlandse overlegeconomie de laatste jaren opnieuw ontdekt. Iedere periode moet het overleg opnieuw uitgevonden worden, aangepast aan de steeds hoger wordende eisen van een tijd waarin alles ook steeds sneller lijkt te veranderen. In dat zoekproces zit men naar het gevoel van de ondernemersleden nog steeds. De komende honderd dagen tot de zomer van dit jaar zijn wat dat betreft cruciaal. Daarover wordt vast nog op een later moment in de vergadering gesproken.

De samenwerking in Europees verband is de laatste jaren evenzeer moeizaam verlopen. Het verhaal van de verworpen Grondwet en de sterker wordende weerstand tegen verdere uitbreiding van de EU is bekend, evenals de daar achterliggende onzekerheid van de Europese burgers over hun toekomst in die open globale wereld van vandaag, waar bovendien de centrale positie van Europa niet langer vanzelf spreekt. Sommigen – en dat wordt ook gemerkt in Brussel – spreken wat dit betreft zelfs over een crisis van Europa, maar dit is naar sprekers gevoel wat te sterk uitgedrukt. Dat doet teveel denken aan de euroscleroseperiode van midden jaren tachtig, toen de Europese economieën er inderdaad beroerd voorstonden door het onmatige beleid van de jaren zestig en zeventig. Sindsdien is er heel veel ten goede gekeerd, mede dankzij de eisen van het Groei- en Werkgelegenheidspact.

Anderzijds merkt spreker op dat van een heilig geloof in de zegeningen van de EU, de eurofilie die in de jaren negentig om zich heen greep, evenmin sprake meer is. Nu is een heilig geloof ook wel erg fundamentalistisch, ten onrechte, want de EU is niet heilig, integendeel. Er zijn ook zonden begaan in de vorm vooral van teveel onnodige en niet uit te leggen regels op bovendien soms ook de verkeerde terreinen. Wat dit betreft verwijst spreker naar wat hij gisteren heeft gelezen in *NRC* over de noodzaak en de Beschikking die nu pas van kracht is geworden betreffende het op wegwerpaanstekers

aanbrengen van veiligheidslotjes voor kinderen beneden de vier jaar. Spreker constateert dat eigenlijk niemand dit wist, tot bekend werd dat deze Beschikking was ingetreden.

De pro-Europese politieke elites vonden het in de jaren negentig ook niet meer zo nodig om de voordelen van de EU politiek aan de burgers over te brengen. Deze verdiensten van Europa werden immers als vanzelfsprekend bekend en per definitie als lofwaardig beschouwd. Spreker merkt op dat dit de tijd was waarin iemand als eurosceptisch werd beschouwd als hij het waagde om ook maar enige aanmerking op de zegeningen van Europa te maken.

Zo bleef Brussel ver weg, zelfs voor Fransen en Nederlanders, die toch het meest dichtbij zitten! En hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de Engelsen, maar ook voor sommige Oost-Europese landen.

Maar al die zonden wassen niet weg dat per saldo de balans van voor- en nadelen van het bestaan van de EU volledig doorslaat naar de voordelen. In termen van politieke en economische stabiliteit, van welvaart, van werkgelegenheid. Deze voordelen zijn zo vanzelfsprekend geworden, dat de EU wel aan zijn eigen succes ten onder lijkt te gaan, in die zin dat de burgers dat succes niet meer herkennen.

Het is wat dat betreft verheugend dat het nieuwe kabinet, het kabinet van ‘samen werken en samen leven’, als eerste pijler voor haar regeeractiviteiten een actieve rol van Nederland in Europees en internationaal verband aankondigt. Nederland herkent weer zijn natuurlijke rol als middelgrote handelsnatie, centraal in de EU gelegen!

En dat die eerste pijler er is, dat is hard nodig. Het Europese proces lijkt sinds het Duitse voorzitterschap weer meer vaart te krijgen na de impasse sinds 2005. De Voorjaarsstop van 8 maart jl. is door sommigen al als min of meer historisch gekwalificeerd. Hoe het ook zij – dat zal de toekomst uitwijzen –, een ding staat vast: het energie- en milieuvraagstuk staat, terecht, bovenaan de Europese agenda. Een betaalbare en duurzame energievoorziening met voldoende leveringszekerheid is voor de Europese economie cruciaal en ook alleen door krachtig optreden van de EU te realiseren. De gemaakte afspraken op 8 maart met forse doelstellingen zijn in dat licht begrijpelijk, lofwaardig, maar ook natuurlijk niet van risico's ontbloot. De concurrentiepositie van diezelfde Europese economie mag als gevolg daarvan niet in gevaar komen. De belangen van overheden, bedrijven en burgers gaan hier volkomen gelijk op. Hoe het ook zij, ook hierop zal zeker nog worden teruggekomen.

De vaststelling van een gedegen vervolgadvis van de SER over de toekomstige energievoorziening voor 1 juli a.s., zoals eerder afgesproken, is al met al nog beleidsrelevanter geworden! Als ondernemersleden wordt hier bijzonder naar uitgekeken.

Volgende week vindt in Berlijn de viering van het 50-jarig bestaan van de EU plaats, symbolischer kan het niet. De naamswisseling van EEG naar EU in 1992 maakt al duidelijk hoezeer het Europese project is verdiept en verbreed. De Verklaring van Berlijn aan het slot van de festiviteiten zal ongetwijfeld het onverminderde belang hiervan bekrachtigen, en laat deze SER-Verklaring een bescheiden bijdrage daar vanuit Nederland aan zijn. Spreker neemt aan dat deze Verklaring zal worden vertaald in één

of meerdere andere talen van de lidstaten van de EU en zal worden toegezonden aan diverse Brusselse adressen.

Tot slot wijst spreker op de Grondwetsdiscussie, waarvoor bondskanselier Merkel in juni a.s. een *roadmap* hoopt te presenteren. Een discussie zonder eind lijkt het. In 2005 waren zowel de SER als de Stichting van de Arbeid duidelijk voorstander van de Grondwet. Maar het is anders gelopen, zoals men weet. Het is wel duidelijk dat de voorliggende ontwerp-Grondwet het althans in zijn huidige vorm niet zal halen, zeker niet qua staatsrechtelijke implicaties, qua benaming en bijbehorende staatsrechtelijke gebeurtenissen daar omheen. Niet alleen niet in Nederland en Frankrijk maar vermoedelijk, wellicht, waarschijnlijk, ook niet in Engeland en enkele landen in het oosten van de Unie. Dus zo klein, zou kunnen worden gezegd, is de minderheid die bezwaar had tegen de ontwerp-Grondwet in zijn huidige vorm ook weer niet.

Dit neemt niet weg dat naar sprekers oordeel de kern van de Grondwet het volop waard is om behouden te blijven. Deze kern – de SER-verklaring zegt daar ook het een en ander over, doet hierover enkele richtinggevende uitspraken – namelijk de bepalingen om de EU van 27 landen bestuurlijk hanteerbaar te houden én en om internationaal de ambities te kunnen waarmaken in het belang van de EU-burgers en van de internationale gemeenschap. Voor het vergroten van het draagvlak hiervoor bij burgers en bedrijfsleven in Nederland is het nodig dat het kabinet 'Brussel' voor het voetlicht brengt als beleid waar men als Nederland zelf mede vorm aan geeft en verantwoordelijkheid voor draagt. De EU is iets van onszelf!

Dit lijkt ook de inzet van het nieuwe kabinet te zijn en dat wordt aan ondernemerskant dan ook graag ondersteund.

Afrondend merkt spreker op dat zo dit halfjaar de gebeurtenissen over elkaar heen tuimelen. De Europese agenda voor de komende jaren wordt thans opgesteld, een cruciale fase. VNO-NCW en MKB-Nederland zullen daarom op 21 maart a.s., in die week van festiviteiten, met hun visie op de EU komen in de vorm van een uitgebreide nota die men de raadsleden uiteraard graag ter beschikking zal stellen. Deze nota zal ook op 21 maart a.s. worden aangeboden aan de nieuwe minister van Europese Zaken, althans in het buitenland.

Het geloof aan ondernemerszijde in de grote betekenis van het Europese project is in ieder geval nog net zo groot, zo niet groter, als in 1957!

Mevrouw **Van Rooy** merkt op dat het goed en mooi is dat de SER deze Verklaring heeft opgesteld. Eigenlijk mag ook worden gezegd dat het niet meer dan als vanzelfsprekend is dat juist vanuit de SER aandacht wordt besteed aan 50 jaar Verdrag van Rome. Want als er één organisatie is die vanaf het begin van – toen nog de EEG – de Europese integratie kritisch maar vooral constructief met adviezen heeft ondersteund, dan is dit natuurlijk wel dit orgaan. De SER, sociaal-economisch Nederland! De 200 adviezen die zijn uitgebracht getuigen hiervan.

Gedurende deze 50 jaar – de heer Van den Braak wees hier ook al op – heeft Europa afwisselend periodes gekend van groot enthousiasme, euroforie, en ook vele dieptepunten, eurosclerose, eurosceptes. You name it. Ook nu zit men weer een beetje, in ieder geval wat betreft Nederland, in zo'n periode.

Zelf is spreekster de afgelopen 25 jaar bij een deel van de 200 door de SER uitgebrachte adviezen betrokken geweest, vanuit verschillende verantwoordelijkheden. Dit begon ruim 25 jaar geleden vanuit de Commissie ISEA waarin zij in verschillende werkgroepen aan adviezen heeft mogen bijdragen. Dit waren enthousiasmerende adviezen over de totstandkoming van de interne markt. Midden jaren tachtig kreeg dit vleugels door het proces van Europa 92, en niet in het minst door ook toen een zeer inspirerende voorzitter van de Europese Commissie. Dit is de periode die heeft geleid tot de ‘Acte unique’ en Europa wezenlijk verder gedragen heeft.

Eind jaren tachtig, toen spreekster inmiddels enige panden verderop op de Bezuidenhoutseweg werkzaam was, heeft zij met de SER mogen overleggen over vele waardevolle adviezen die toen zijn uitgebracht met name op het terrein van de handelspolitiek, om de toenmalige Uruguaronde verder te brengen. In dit kader wil spreekster ook de vele adviezen onderstrepen die toen zijn uitgebracht op het gebied van het consumentenbeleid en die ook een hele duidelijke relatie naar Europa hadden.

Tot slot refereert spreekster aan 1994, toen zijzelf ondertekenaar was van een adviesaanvraag aan de SER over de nieuwe Mededingingswet. Zij herinnert zich nog maar al te goed hoezeer Europa toen een buitengewoon belangrijke inspiratiebron is geweest om te komen tot een nieuwe Nederlandse Mededingingswet, helemaal geënt op het Europese beleid. Gelukkig heeft deze een einde gemaakt aan de dubieuze faam die Nederland tot die tijd had, als ‘Nederland, kartelland’.

Er is ontzettend veel bereikt, veel meer dan de foundingfathers van de EEG in hun stoutste dromen hadden durven vermoeden. Dat geldt ten aanzien van de omvang; wie had in 1957 kunnen denken dat zoveel landen die toen nog zo dramatisch achter ‘Het ijzeren gordijn’ zaten, vijftig jaar later lid van dezelfde EU zouden zijn? Het heeft ook veel te maken met de vormgeving van de Europese rechtsorde die, juist omdat het een verplichtende rechtsorde is, ruimte creëert. Dit wordt vaak vergeten! Wanneer wordt gekeken naar het terrein van de interne markt dan heeft juist het verplichtende rechtskader van alle richtlijnen op het gebied van de interne markt ervoor gezorgd dat er zoveel ruimte voor het bedrijfsleven, voor export, is ontstaan.

Maar dit geldt evenzeer voor bijvoorbeeld een terrein van gelijke behandeling dat in het bijzonder voor Nederland heeft bijgedragen tot een verbeterde positie van vrouwen. Overigens is dit, naar spreekster constateert, nog niet helemaal doorgedrongen in deze zaal.

Verder denkt spreekster aan de verbreding van de onderwerpen in de loop van deze 50 jaar, waarvan er terecht een aantal is genoemd in de Verklaring. Het zal haar niet euvel worden gedeut als zij daarbij in het bijzonder wijst op het belangrijke terrein van kennis en innovatie om ervoor te zorgen dat de motor voor de toekomstige ontwikkeling van Europa, die in een belangrijke mate vanuit die kennisontwikkeling moet komen, op een goede wijze in Europees verband vorm kan worden gegeven.

Europa worstelt – met alles wat is gerealiseerd – ook met een aantal paradoxen. In de eerste plaats wijst spreekster op de paradox dat hoe meer er is bereikt hoe sceptischer degenen worden waarvoor het allemaal is bedoeld. De totstandkoming van de Europese

Monetaire Unie, de euro, is daarvan een duidelijk voorbeeld. Hieraan is decennialang gewerkt, en hier is om gevraagd. Nu deze er eenmaal is, wordt deze erg kritisch bejegend.

Het succes heeft ook geleid tot misschien soms een wat erg overschatten van de eigen positie in de Brusselse burelen, leidend tot zeer gedetailleerde voorstellen die tegelijkertijd ook het risico in zich bergen dat daarmee het draagvlak van Europa in de lidstaten bij de burgers wordt ondergraven. Het eerder genoemde voorbeeld van de wegwerpaansteker is daarvan misschien ook een illustratie. Spreekster merkt op dat dit iets is dat noopt om het mooie begrip subsidiariteit – waaraan zo vaak moeilijk handen en voeten kan worden gegeven – veel serieuzer te nemen, evenals het hele traject van better regulation.

Een paradox is ook dat de verdragen totaal niet meer zijn toegesneden op de omvang van de EU nu. Dit leidt tot moeizame besluitvorming. Deze moeizame besluitvorming leidt ook weer tot scepsis over Europa en tot aarzeling om de verdragen aan te passen, zoals dit in Nederland kon worden gezien bij het referendum over de Grondwet. De EU moet weer in staat worden gesteld om slagvaardig te opereren. Rechtsom of linksom betekent dit dat de verdragen moeten worden aangepast. Het is terecht dat de SER zich hiervoor in deze Verklaring heel nadrukkelijk uitsprekt.

Er wordt een aantal interessante vragen genoemd die daarbij aan de orde komen. Nog interessanter is het als de SER in staat is om gezamenlijk een antwoord op die vragen te geven. Vanuit de traditie van de afgelopen 50 jaar zou de SER, de sociale partners en de kroonleden, zich verplicht moeten voelen om juist in deze fase een hele belangrijke bijdrage te leveren aan het weer op gang brengen van het stagnerende debat in Nederland.

Publieke opinie komt niet vanzelf tot stand. Publieke opinie moet ook worden gevoed. Naar de mening van de kroonleden is juist de SER bij uitstek de organisatie, vanwege de grote sociaal-economische belangen en partijen die achter de raad staan, om dit debat voeding te geven en om vanuit een nuchtere analyse van de sociaal-economische belangen een brug te slaan tussen de noodzakelijke ambities en de begrijpelijke zorgen bij velen. Die bijdrage aan het debat wenst spreekster de SER van harte toe, in de beste tradities van de afgelopen 50 jaar.

De heer *Paas* merkt op dat het alweer een tijdje, eigenlijk flink wat jaren, geleden is dat hij in Maastricht zat te luisteren naar de – volgens spreker ook toen al – Luxemburgse premier Jean-Claude Juncker. Het ging over Europa. De avond daarvoor was het heel gezellig geweest en het kostte spreker wat moeite om bij de les te blijven. Het was in een sfeer waarin de Britse premier Margareth Thatcher naar Brussel ging om haar geld terug te eisen. Ook minister Zalm deed dit. De Europese discussie werd zuinig en cynisch gevoerd. Spreker werd ineens klaarwakker, toen Juncker een zin uitsprak die hem tot op de dag van vandaag is bijgebleven, namelijk: “Wieviel kostet eine Stunde Frieden?”. Misschien is het een cliché, maar op spreker heeft dit richtinggevend gewerkt met betrekking tot hoe eigenlijk tegen Europa moet worden aangekeken.

Door de voorgaande sprekers zijn in diverse toonsoorten heel veel verstandige opmerkingen gemaakt. Namens CNV en MHP wil hij hieraan nog enkele opmerkingen toevoegen.

Spreker wil beginnen met Jean Monnet, die hele verstandige dingen heeft gedaan en gezegd. Hij zei: “Onze tijd (dit was de begintijd van de EU) eist dat we de Europese volken samenbrengen en niet uit elkaar drijven. We brengen geen landen samen maar mensen.”. Het is goed om dit even vast te houden. Een grondlegger van de EU die niet spreekt over instituten en landen maar over mensen. Vaak worden visionairs pas achteraf herkend, en Monnet was er één. Zijn visie ging verder dan het maken van een instituut, verder dan het maken van supranationale instellingen.

Wanneer de 50ste verjaardag wordt gevierd van wat ooit begon als een Verdrag tussen zes landen, moet worden bedacht dat dit iets ongehoords ontketende. Landen die vrijwillig afstand doen van hun soevereiniteit, of in ieder geval een deel van die soevereiniteit aan anderen in handen geven. En dit nog maar tien jaar nadat op de Europese bodem ongelooflijk veel bloed is vergoten, juist vanwege die nationale soevereiniteit.

Het vergt visionairs, zoals Monnet, Schuman en Adenhouwer, om niet te volstaan met dromen over hoe de Europese Gemeenschap, hoe Europa zou kunnen zijn, maar om dit ook feitelijk te realiseren. Zij gaven dit vorm. Nu is het 50 jaar later, en hun visie is voor een groot deel werkelijkheid geworden: vrede, welvaart en stabiliteit in de Europese Unie.

Spreker merkt echter op dat stabiel anno 2007 een euformisme is geworden voor onbeweeglijk. De Europese integratie is piepend tot stilstand gekomen en zit muurvast. De Franse en de Nederlandse kiezers gooiden de wissels om en zeiden ‘nee’ tegen de Grondwet. Sindsdien krijgt niemand de boel meer in beweging. CNV en MHP zien de SER-Verklaring vooral in dat licht.

Wat kan worden gedaan om de zaak in beweging te krijgen? Draagvlak is hierbij van levensbelang, ook in Nederland.

Wanneer door de bril van Monnet wordt teruggekeken op de recente ontwikkelingen in de EU, dan ging het volgens spreker te weinig om het bijeenbrengen van mensen en te veel over het bijeenbrengen van landen en het creëren van instituties. Dit terwijl het zou moeten gaan over het samenbinden van mensen.

Europa zou het belang van de Europese burgers centraal moeten zetten. Daarbij gaat het niet alleen om het creëren van een economisch machtsblok. Het is mooi als dit gebeurt, zeker wanneer dit ten goede wordt aangewend. Maar het gaat om brede maatschappelijke welvaart en een eerlijke verdeling daarvan.

De SER heeft in een korte tijd een Verklaring opgesteld. Dit is een mooie, realistische en ook wel een feestelijke Verklaring. Er is wel iets te vieren. Maar er is ook zorg, want Europa heeft groeipijn. Dit is ook niet zo vreemd. Wat begon als een Samenwerkingsverband voor Kolen en Staal – niet voor niets de grondstoffen voor een oorlog – bepaalt nu voor de helft de wetgeving. Spreker constateert dat de democratische controle hierop slecht is en dat de besluitvaardigheid kraakt onder vetorechten. Wat nog wel kan worden gedaan met zes landen, is met 27 landen ondoenlijk geworden. Europa is hard toe aan nieuwe beslisregels.

Het referendum over het Grondwettelijk Verdrag heeft keihard aangetoond hoe dun het vertrouwen in Europa is. Spreker merkt op dat men dit zelf voor een deel heeft veroorzaakt. Gesproken is al over eurosclerose en euroscepsis. Uit zijn politieke jongerentijd herinnert spreker zich dat wel gezegd werd: “Stuur je opa naar Europa.”. Dit is allemaal hetzelfde, gemakkelijk te voeden cynisme en het niet zien als een verlengstuk van de eigen nationale organisaties, de eigen nationale welvaart, de eigen nationale burgers. Terecht worden in de SER-Verklaring de regering en het parlement opgeroepen daarin te investeren. Spreker zegt dat men hieraan zelf graag mee doet. CNV en MHP zeggen dat zij het maatschappelijk debat willen helpen dragen. Zij willen werken aan draagvlak.

Maatschappelijk draagvlak begint met de goede antwoorden op moeilijke vragen: “Wieviel kostet eine Stunde Frieden?”. Wat voor Europa wordt geboden? Is dit vrijhandel, en daarmee basta? Of biedt Europa een prachtkans om te werken aan beschaving, binnen en buiten Europa?

Een socialer Europa mag klinken als een vakbondscliché maar dit is de enige sleutel die past op de Europese vertrouwenscrisis. Spreker neemt dit woord zonder enige reserve in de mond. Hij wijst op de Europese vertrouwenscrisis die men op dit moment doormaakt.

De EU wordt nog minstens 50 jaar gegund. Dit kan niet zonder betere beslisregels. Een nieuw verdrag is zeker nodig. Maar echt vertrouwen wint Europa pas als het laat zien, laat beleven, waarop het uit is. Vrije handel en vrij verkeer zijn belangrijk maar inspireren niet. Dit zijn alleen instrumenten voor de grote idealen van Europa. Dus laat men zichtbaar maken waarom het te doen is! Vrede, stabiliteit, welvaart. Bewezen moet worden dat dit bij Europa in goede handen is. Dit is nooit een rustig gegeven.

Uiteindelijk gaat het niet om het samenbrengen van landen, van instituten, maar om het samenbrengen van mensen. Ook de huidige tijd dwingt hiertoe!

Mevrouw *Jongerijs* veronderstelt dat de leden van de raad misschien weten dat zij historica is. Historische data zijn voor haar altijd belangrijk. Wellicht weet men niet dat zij wel van een feestje houdt. Sommigen weten dit misschien wel.

Toch zegt spreekster dat de FNV niet staat te juichen bij de viering van het 50-jarig Verdrag van Rome, ondanks het feit dat het gaat om een historisch belangrijke datum en ondanks het feit dat een feestje op z'n tijd niet te versmaden is. Dit niet omdat de FNV tegen een verenigd Europa is. De FNV is voor een verenigd Europa. Wel heeft de FNV grote bedenkingen bij de richting waarin Europa zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld. Deze richting lijkt meer en meer niet die van de FNV te zijn.

Natuurlijk, vrede is belangrijk. Ook welvaart is belangrijk. De FNV is blij met de verworvenheden van de EU. De FNV koestert de vrede op het Europese continent en ook de maatschappelijke welvaart die er is.

Maar laat men fair zijn. Maatschappelijke welvaart zou hand in hand moeten gaan met maatschappelijk welzijn en sociaal welbevinden. Juist op die terreinen laat de EU gedurende de afgelopen periode belangrijke steken vallen.

Het wetgevingsinstrumentarium – ook het wetgevingsinstrumentarium betreffende de wegwerpaansteker met het veiligheidsstijl – is gericht op het vervolmaken van de interne markt. Spreekster is het eens met mevrouw Van Rooy dat er in het verleden op het terrein van bijvoorbeeld gelijke behandeling voor de positie van vrouwen belangrijke sociale regels zijn geweest. Maar de dynamiek van de Europese wetgevingsmachine is de afgelopen jaren eigenlijk vrijwel alleen – sinds de jaren negentig – gericht geweest op de interne markt. Een dergelijke dynamiek op juist het sociale welbevinden, het sociale terrein, is er niet geweest. Eigenlijk is er vanuit Europa gedurende de afgelopen tien tot vijftien jaar nauwelijks vooruitgang geweest op sociaal gebied. Met elkaar kan worden geconstateerd dat dit niet goed is.

Spreekster is blij met de vooruitgang op het terrein van energiepolitiek en duurzaamheid. Maar ook kan met elkaar worden erkend dat het op het terrein van het sociale beleid in Europa al een hele lange tijd stil ligt. Volgens spreekster is dit de reden waarom in Nederland, maar niet alleen in Nederland, bij de bevolking sprake is van een negatieve of voorzichtige houding ten opzichte van Europa. Dit kan ook breder in Europa worden herkend, maar zeker in Nederland is dit het geval. Wanneer spreekster met haar achterban spreekt, met werknemers in Nederland, dan kan worden geconcludeerd dat voor veel van deze mensen Brussel en de EU synoniem staan aan marktwerking, afbraak van sociale rechten en sociale zekerheid en minder bescherming op het terrein van arbeidsomstandigheden. Er worden allerlei negatieve labels geplakt op het sociale beleid van Europa.

Gelukkig heeft men met vele collegae uit andere landen in de discussie rondom de Dienstenrichtlijn kunnen laten zien dat men ook een sociaal geluid kan laten horen. Eigenlijk nog fraaier dan dit sociale geluid was het feit dat dit sociale geluid heeft geleid tot aanpassingen in de oorspronkelijke tekst van de Dienstenrichtlijn, om zo sociale dumping rond dit dossier te voorkomen. Dit heeft ook moed gegeven om andere dossiers opnieuw bij de kop te pakken en daarop een duidelijker en socialer geluid te laten weerklinken, en zo de eigen vakbondsagenda verder vorm te geven. Hiervan wil spreekster twee voorbeelden noemen.

Als **eerste** voorbeeld merkt spreekster op dat FNV, CNV en MHP eind mei voor het vierjaarlijkse congres van de Europese vakbeweging naar Sevilla gaan. Tijdens dat congres wil het Europees Vakverbond (EVV) als antwoord op de Verklaring van Berlijn die bondskanselier Merkel gaat presenteren een eigen Sevilla-Verklaring uitgeven. In dit document zal de sociale agenda en de versterking van de vervolmaking van het Europees sociaal model centraal staan. Dit zal moeten, omdat het nodig is voor de steun onder de bevolking.

Een kleine blik achter de schermen.

Samen met het EVV wordt op Europees niveau gestreden voor een moratorium op het gebied van marktwerking in de publieke dienstverlening. Dit is nodig omdat marktwerking in sommige sectoren zeer grote consequenties heeft voor de werknemers. Vaste contracten worden ingewisseld voor flexibele contracten. En marktwerking leidt in sommige gevallen rechtstreeks tot ontslag, zoals bijvoorbeeld op dit moment in een sector als de Thuiszorg heel goed merkbaar is. Om mee te kunnen concurreren met andere partijen wordt massaal bezuinigd op basale voorzieningen, zoals de veiligheid van werknemers, evenals de veiligheid van klanten.

Spreekster verwijst in dit geval naar bijvoorbeeld het Openbaar Vervoer in Noord-Brabant.

Voor de FNV staan kwaliteit, betaalbaarheid en toegankelijkheid van openbare dienstverlening en werkzekerheid centraal.

De heer Van den Braak heeft tijdens zijn spreekbeurt zijn persconferentie van volgende week woensdag aangekondigd. Ook spreekster doet dit nu, en kondigt haar persconferentie van volgende week vrijdag aan. Op nationaal niveau zal dan een Campagne worden gestart die een verdere onderbouwing van de Europese campagne moet betekenen.

Een tweede voorbeeld, ook actueel op het sociaal beleid in Europa, betreft het zogenoemde 'Flexicurity debat', waar een Mededeling van de Europese Commissie aanstaande is en waar het goed is dat de posities worden bepaald. De FNV zal een bijdrage aan het debat rond Flexicurity leveren, maar dan wel op eigen voorwaarden. Flexicurity betekent naar het oordeel van de FNV geen enge benadering van dit begrip in de zin van beperking van bestaande arbeidscontracten en het arbeidsrecht maar een bredere benadering van de flexibilisering, in die zin dat een flexibele arbeidsmarkt ook investeringen vraagt op het terrein van sociale zekerheid en op het gebied van levenslang leren.

Met deze voorbeelden, betreffende de Campagne en Flexicurity, wil spreekster aangeven dat de FNV de Europese ontwikkelingen bijzonder serieus neemt. Op enkele belangrijke Europese ontwikkelingen wil de FNV een debat entameren. De FNV wil een debat voeren over de diensten van algemeen economisch belang. Op sommige punten wil men het debat ook graag mede sturen. De FNV heeft immers voor Europa gekozen en voor een verdere ontwikkeling van Europa. Nu de interne markt z'n voltooiing lijkt te hebben bereikt is het volgens spreekster hoogtijd voor een sociale dimensie van Europa.

Europa is nog niet klaar, zelfs niet na 50 jaar Rome. Mede omdat Europa niet klaar is, ondersteunt de FNV de Verklaring van de SER. De oproep van de SER wordt onderschreven, in de richting van de regering en het parlement. Aan de minister van Europese Zaken althans in het buitenland, de heer Timmermans, werd vorige week in het TV-programma 'Buitenhof' gevraagd wie het debat over Europa in Nederland moest vlot trekken. Hij stelde dat niet de regering dit moet doen maar de maatschappelijke organisaties. Vervolgens noemde hij als eerste de vakbonden.

De FNV wil graag een nieuw maatschappelijk debat over de toekomst van Europa. Het debat heeft inderdaad een nieuwe impuls nodig en dit is dan vooral een sociale impuls. Juist voor dat debat zal de FNV zich graag willen inzetten.

De *voorzitter* concludeert dat er geen behoefte is aan een reactie in tweede termijn. Hij dankt de voorgaande sprekers.

Spreker is buitengewoon blij dat de SER tot deze Verklaring is gekomen. Dit is misschien inderdaad de allereerste keer in de geschiedenis van dit instituut. Het gaat dan niet om 'de moeder van alle adviezen' maar misschien om 'de vader van alle

verklaringen’; wie zal het zeggen. Volgens spreker is dit een voortreffelijk initiatief geweest en hij is blij dat de Commissie ISEA hiertoe heeft besloten.

Wat spreker heeft getroffen in de bijdragen die hij heeft gehoord, is dat vaak een persoonlijke betrokkenheid en herinnering aan wat Europa gedurende de afgelopen jaren heeft betekend doorklonk. Inderdaad, als wordt getracht zelf te beoordelen en verwoorden wat Europa aan de eigen persoonlijke geschiedenis heeft bijgedragen dan komt men eigenlijk op veel momenten Europa in bijzondere rollen tegen. Gesproken is over een vehikel voor vrede, voor veiligheid, voor welvaart en voor sociale stabiliteit, zij het dat dit nog niet in alle opzichten is afgerond en geperfectioneerd. Wel is er deze ambitie. Eveneens wijst spreker met betrekking tot Europa op een drager, wellicht ook heel nadrukkelijk, van een beschaving en cultuur waarop men gezamenlijk trots kan zijn en waaraan vreugde kan worden ontleend. Eveneens wijst spreker op een representant voor een stijl van leven en werken die zich interessant onderscheidt van wat ons vanuit Amerika en Azië wordt aangereikt, en als zodanig van eigen waarde en intrinsieke betekenis is. Het is heel treffend voor wie rondreist door die delen van de wereld om vast te stellen met hoeveel bewondering naar Europa wordt gekeken, en hoeveel van Europa wordt verwacht. Eveneens wijst spreker op hoeveel optimisme daar ook bestaat in de richting van Europa, een optimisme dat eigenlijk juist binnen Europa de laatste jaren zo vaak lijkt te ontbreken.

Wanneer spreker reconstrueert hoe Europa in zijn eigen leven doorklinkt, dan ervaart hij Europa eigenlijk als een continent met langzaam verdwijnende grenzen, terwijl voor onze kinderen de toekomst er een is waarbij er één euro is en waarbij grenzen hun praktische betekenis grotendeels verloren hebben. Dit stemt dan weer optimistisch en vrolijk.

Europa, eigenlijk begonnen als vraag, is nu toch inmiddels het antwoord gebleken op vele gedifferentieerde vragen. Dit is niet altijd een bevredigend of afgerond antwoord maar misschien toch ook – voor wie hier van buiten naar kijkt – inderdaad een klein wonder. Spreker wijst op hoe dit is gekomen en gelopen is, hoe de uitbreiding eigenlijk zo goed tot stand gekomen is en welke rol daarin is gespeeld door de grote Europese voortrekkers, Monnet en Schuman. Spreker denkt dat in dit rijtje misschien ook wel de naam van de Nederlander Max Kohnstamm thuishoort. Hij meent dat Nederland zich in het algemeen niet hoeft te beklagen over de rol die het heeft mogen en kunnen spelen, en dat dit des te meer aanleiding is om vandaag aan te dringen op een nieuwe sterke rol naar de toekomst toe.

Een gemeenschappelijk erfgoed om te koesteren maar vooral ook om verder te brengen, verder te ontwikkelen. De wereld verwacht iets van Nederland en Nederland heeft de wereld ook iets te bieden. Daarvan is spreker overtuigd.

Door sommige sprekers is verwezen naar Europese momenten in hun eigen verleden, in Maastricht, Brussel of andere plekken in dit continent. Spreker spreekt de hoop uit dat wat vandaag hier gebeurt misschien zo’n Europees momentje kan zijn, en dat dit zal inspireren om verder vorm te geven aan en vooral ook vaart te brengen in het Europese ideaal dat naar hij denkt velen ook persoonlijk en institutioneel motiveert.

Spreker dankt de aanwezigen voor hun bijdragen aan dit debat. Hij is van mening dat dit een goed moment is voor de SER. Hij concludeert dat er bereidheid is om deze

Verklaring unaniem uit te brengen. Getracht zal worden hiervoor aandacht te vragen bij degenen die zullen worden aangesproken.

7. Rondvraag en sluiting

Nadat gebleken is dat geen der aanwezigen van de rondvraag gebruik wenst te maken, richt de *voorzitter* zich tot de heer Bart Jan Constandse, sinds november 2005 voorzitter van LTO-Nederland en vanaf dat moment niet alleen lid van deze raad maar ook van het Dagelijks Bestuur van de SER. Zijn voorganger was de heer Gerard Doornbos die vele jaren in ons midden heeft doorgebracht. In de krant heeft men kunnen lezen dat de heer Constandse zal worden opgevolgd door de heer Albert Jan Maat, die spreker spoedig in deze kring hoopt te verwelkomen.

Voor insiders was het misschien geen grote verrassing. De heer Constandse heeft bij zijn aantreden al duidelijk gemaakt dat hij voor zich in tijd een beperkt mandaat zag. In zekere zin valt het moment van vertrek samen met het gevoel dat wat hij wilde bereiken voor zijn organisatie ook is bereikt. Spreker constateert dat het gevoel iets anders te willen sommigen naar dit gebouw drijft (hiervan heeft hij een recent voorbeeld in het hoofd) en anderen juist uit dit gebouw, hoezeer dit ook wordt betreurd.

De geschiedenis van de heer Constandse in dit gebouw is dus betrekkelijk kort maar krachtig, zoals ook zijn loopbaan bij LTO-Nederland. Zijn voorganger had zo'n 60 mensen in dienst. In het SER-bulletin van september 2006 voegt de heer Constandse hieraan toe dat dit aantal inmiddels dramatisch is teruggebracht. "Ik heb vrijwel niemand meer", zegt de heer Constandse. Dit zal overdreven zijn, maar spreker constateert dat er in ieder geval wel iets is gebeurd bij LTO-Nederland. Deze organisatie staat gelukkig nog steeds voor de landelijke belangenbehartiging van de agrarische ondernemers maar spreker denkt dat het verschil is dat het werk nu in belangrijke mate wordt gedaan door de regio's en dat LTO-Nederland in de meest moderne zin van het woord een netwerkorganisatie is geworden. Niet in de laatste plaats lijkt dit de verdienste van de nu vertrekkende voorzitter.

De heer Constandse was verantwoordelijk voor internationale zaken en het sociaal-economisch beleid. Dit was ook de dubbele betekenis van zijn rol in de SER en de Stichting van de Arbeid, voor de relaties met de Agro-industrie. Spreker denkt dat hij veel heeft bereikt in de samenhang tussen de belangenbehartiging in de diverse sectoren.

In juni 2006 heeft de heer Constandse ook het woord in de raad gevoerd bij het vaststellen van het Advies over de cofinanciering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Dit leek spreker ook een hele natuurlijke rol te zijn. Vandaag komt er een einde aan zijn raadslidmaatschap maar spreker denkt niet dat dit het geval is waar het gaat om de betrokkenheid van de heer Constandse bij de sector. Hij kan zich dit eigenlijk nauwelijks voorstellen omdat de heer Constandse zijn hele werkzame leven in de periferie of het centrum hiervan heeft doorgebracht.

De raad is de heer Constandse buitengewoon dankbaar voor de werkzaamheden die hij heeft verricht. Het is spreker een eer en genoegen om hem uit te nodigen het officiële afscheidsgeschenk, de kristallen bol, in ontvangst te nemen. Dit onder dankzegging van de bewezen diensten.

De heer *Constandse* dankt de voorzitter voor zijn vriendelijke woorden en voor de fameuze kristallen bol. Inderdaad heeft spreker een relatief korte periode meegemaakt als voorzitter van LTO-Nederland en als lid van deze raad en het Dagelijks Bestuur van de SER, ongeveer anderhalf jaar.

Voor alle duidelijkheid, sprekers belangrijkste doelstelling in de periode bij LTO-Nederland was het creëren van eenheid en gezamenlijkheid in de belangenbehartiging. Hij vindt dat dit ook niet veel langer dan anderhalf jaar moet duren, omdat men zich met de zaken moet bezighouden. Er is goede vooruitgang geboekt. Spreker is er zeer verheugd over dat de heer Maat, met zijn nationale en internationale ervaring, betrokkenheid en kennis van het dossier, het stokje van hem overneemt.

Komende uit de Voedingsmiddelen Agro-industrie had spreker geen duidelijk beeld van het functioneren van de SER, maar hij heeft het belang van een SER-advies ten behoeve van de regering snel kunnen vaststellen. Met de adviezen van de SER wordt een belangrijke input geleverd aan de beleidsvorming in Den Haag, waarmee uiteindelijk de randvoorwaarden worden bepaald voor ondernemingen en ook om daadwerkelijk te kunnen ondernemen. Mede in het belang van de agrosector zijn er in het afgelopen jaar adviezen tot stand gekomen over de plattelandseconomie, het EU-landbouwbeleid en cofinanciering, maar ook over de positie van de Bedrijfs- en Productschappen naar de toekomst toe alsmede over duurzame energie.

Eveneens denkt spreker specifiek aan het Middellange Termijnadvies waarin het belang van ondernemerschap, participatie op de arbeidsmarkt, innovatie en het kunnen blijven meedoen in een toenemende internationale concurrentie centraal staan. In het regeerakkoord komt gelukkig veel van de insteek in het SER-advies terug. Maar in de praktijk is het altijd zo dat ‘the proof of the pudding is in the eating’.

Spreker heeft bijzondere waardering voor de bereidheid van de drie geledingen hier aan tafel om gezamenlijk tot een visie op diverse thema’s te komen en handvatten aan te reiken om daar beleid op te kunnen maken. Hij realiseert zich dat het noeste werk vooral in de SER-commissies en werkgroepen wordt gedaan. Eveneens heeft spreker zeer de afstemming gewaardeerd in de kring van werkgevers, de RCO. Dit maakt het mogelijk dat nagenoeg bij elk advies met één woordvoerder namens de drie centrale organisaties een visie hierop kon worden gegeven.

Bij verschillende adviezen is ook het belang van het agrocomplex aangegeven. Van sprekers kant – dit is natuurlijk een mooie gelegenheid – wil hij dit nog een keer benadrukken. Het agrocomplex in Nederland omvat 10 procent van de werkgelegenheid, 10 procent van het bruto nationaal product en levert circa 50 miljard euro aan exportwaarde. Als daarenboven wordt bedacht dat 70 procent van het Nederlandse landschap in eigendom is dan wel beheerd wordt door agrarische ondernemers, is het duidelijk dat de land- en tuinbouw steeds meer ook andere maatschappelijke functies gaat vervullen, naast die van voedselproducent.

Het doet spreker deugd dat vandaag bijzonder aandacht is besteed aan de EU. Vrede, veiligheid en voorspoed is het resultaat van een 50-jarige samenwerking in Europa. Het Europese landbouwbeleid zoals dit in 1957 werd vastgesteld, was gericht op een concurrerende sector. Een redelijk en betrouwbaar inkomen voor agrarische ondernemers, voedselzekerheid en kwaliteit alsmede redelijke consumentenprijzen. Dit

was daadwerkelijk het eerste, en misschien ook het belangrijkste, gemeenschappelijke beleidsterrein in de Gemeenschap.

Duidelijk is ook dat het Nederlandse agrocomplex vanaf de start in een open EU-markt met de daaraan verbonden economische voordelen ten volle z'n kansen heeft benut. Hierbij is het goed om de relativiteit van de zaken te blijven inzien. Natuurlijk is het zo dat van het gehele EU-budget circa 40 procent het landbouwbudget betreft. Hiermee wordt nog eens benadrukt, en duidelijk onderstreept, dat het EU-landbouwbeleid nog steeds het belangrijkste gemeenschappelijke beleidsterrein is. Echter gelijktijdig is het zo dat van het totaal aan gezamenlijke bruto nationale producten van de 27 landen in de EU het landbouwbudget slechts 0,5 procent bedraagt. Hierbij is het ook goed om te weten dat van de totale bijdragen uit het EU-landbouwbudget Nederland slechts 2,6 procent ontvangt bij ruim 7 procent van de Europese productie. Gesproken wordt hierbij, inclusief exportrestituties ter waarde van circa 600 miljoen euro, over een bedrag van 1,4 miljard euro. Veel geld, maar het betreft dan ook een breed terrein van voedselproductie, natuur, landschap en plattelandsontwikkeling.

Dit gecombineerd met het feit dat circa 60 procent van de Nederlandse agrarische sector geen bedrijfstoelage dan wel exportrestitutie ontvangt vanuit de EU, geeft spreker het vertrouwen dat deze sector ook in de toekomst z'n belangrijke rol zal kunnen blijven spelen.

Ook in de komende periode staat er veel op het spel. De verdere aanpassingen van het EU landbouwbeleid aan maatschappelijke doeleinden en de verdere liberalisering van markten in het verlengde van de Doha-ronde zullen ongetwijfeld nadere SER-advisering vragen. Hierbij wenst spreker de raad in het belang van het Nederlandse agrocomplex veel wijsheid toe.

Afsluitend bedankt spreker eenieder voor de prettige en open samenwerking in deze kring. Ook de medewerkers van het secretariaat bedankt hij voor hun grote en deskundige inzet bij de werkzaamheden. De SER is een groot goed voor de regering, en dus voor het land.

Onder de bezielende leiding van de voorzitter wenst spreker de raad veel wijsheid toe.

Veel dank, het gaat eenieder goed!

De *voorzitter* dankt de heer Constandse voor zijn vriendelijke woorden en wenst hem veel goeds toe. Na afloop van deze vergadering kan nog persoonlijk afscheid van de heer Constandse worden genomen.

Spreker dankt allen voor hun komst en inbreng en merkt op dat begonnen kan worden aan de werklunch. Hierna sluit hij de vergadering.